

Kelamda Nübüvvetin İspatı -Nübüvvet Geleneği Bağlamında-

Galip TÜRCAN*

ABSTRACT

The argumentation of prophecy in the kalam. -In the Context of Prophecy Tradition. The subject of the argumentation of prophecy in the Kalam developed on the axle of discussions concerning the prophecy assertion of the Holy Prophet. However, the formation of theocratical ground relating to the prophecy developed afterwards. Principally, this determination is a fact which is valid for whole subjects of Kalam almost. The possibility and argumentation of prophecy are its two most important subjects. In the argumentation of prophecy, the focal concept is miracle. In other words, the miracle was evaluated as the most important means for the argumentation of prophecy. The prophecy of the Holy Prophet was justified on the ground of the miraculous quality of Qur'an especially. Another argument for the prophecy is its factual aspect, which comprises the culture and institutional quality of prophecy, and the Holy Prophet's assertion of amelioration and morality. However, the factual aspect of prophecy as a argument was not investigated as much as the miracle.

Giriř

Nübüvvetin kelama konu olması, Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair problemlerin ortaya çıkması ile ilişkilidir. Müslüman çoğunluğun (Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâa) itikâdî kabullerine aykırı tutum geliştiren itikâdî ve kelamî yapılanmalar (Ehlu'l-Bid'a), nübüvvet konusunda Müslüman toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmeyecek nitelikte fikirler ortaya koyduğunda ve bu fikirler, toplumu itikâdî bakımdan tehdit etmeye başladığında nübüvvetle ilişkin tartişmalar kelama dahil olmuştur. Nübüvvetin imkanı, gerekliliği, ispatı vb. konulardaki tartişmalar esasen Hz. Peygamber'in nübüvveti üzerinden yürümüş, nübüvvet teorisinin bütün-

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi.

cül niteliği ve bu teorik yapının Hz. Peygamber'den önceki nübüvvet iddialarını da içeren kapsayıcılığı sonraki dönemlerde gelişmiştir. Bizim çalışmamız, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin özellikle olgusal ve kurumsal varlığı yani nübüvvet geleneği bakımından ispatlanması konusunu ele alacak, nübüvvetin gerekliliğini ya da Ehl-i Kitap'ın, Hz. Peygamber'in nübüvvetine ilişkin itirazını reddetmek için geliştirilen (Hz. Peygamber'in nübüvvetin genelliği, neshin imkanı vs.) yaklaşımları¹ konu edinmeyecektir. Nübüvvetin ispatı bağlamında kelamın mucizeye atfettiği ispat yeteneği ve bunun kelimada benimsenmiş şekli, kelamın içinden ya da dışından mucizenin ispat yeteneğine dönük eleştirel yaklaşımlar da yine doğrudan çalışmanın konusuna dahil olmayacaktır. Bununla birlikte kelamın, nübüvveti önemli ölçüde mucizeye dayalı yöntemle doğrulama çabasını kısaca değerlendirmek gerekmektedir. Fakat söz konusu değerlendirme, mucizenin mahiyeti ve mucize ile nübüvvet arasındaki ilişkinin niteliği üzerine olmayacak, kelimada mucizenin ele alınışına ilişkin bazı hususlara işaretle yetinilecektir. Konu, önemli ölçüde Ehl-i Sünnet keliması içerisinde ve bu kelamın temel karakterinin belirlendiği ilk dönemler çerçevesinde değerlendirilecektir.

İlerleyen süreçte Müslümanların farklı din ve düşüncelerle karşılaşmaları, nübüvvetin kurumsal varlığına ve gerekliliğine ilişkin itirazları (Sümeniyye/Berâhime²) gündeme getirmiş, bu nedenle nübüvvetin kurumsal gerekliliği ve dünyada üretilecek olan beşerî tecrübenin, nübüvvet bilgisini anlamsız ve gereksiz kılamayacağı tespiti, kelimadan ısrarla vurgulanmıştır. Nübüvvet, Allah'ın fiilî niteliklerine konu yapılmakla birlikte, nübüvvetin Allah'a isnadı (Allah'ın peygamber göndermesinin vacip ya da caiz olması) özellikle Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet arasındaki salah/aslah tartışmaları ekseninde ele alınmış ve tartışılmış,³ ancak mâturîdîler, nübüvvetin kurumsal bakımdan insan için vazgeçilmez yanını vurgulamış ve Allah'a vucûbiyet atfı gibi Müslüman tanrı tasavvuruna aykırı görülebilecek bir iddiayı reddederek, nübüvvetin Allah'a 'hikmeti gereği' vacip olduğunu benimsemek sûretiyle, bu konuda teorik bakım-

¹ İlgili olarak bkz. el-Gazzâlî, Ebû Hamid, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988/1409, 127 vd.; el-Kâdî Abdülcebbar, Ahmed el-Hemedânî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Tahkik: Abdülkerim Osman, Mektebetu Vehbe, Kahire 1996/1416, 577 vd.

² Bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fisâl fi'l-Müel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, I-III, Ahmed Şemsüddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1416, I, 86 vd.

³ Bkz. el-Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, *Kitabu't-Temhîd*, el-Mektebetu's-Şarikiyya, Beyrut 1957, 104 vd.

dan gerçekçi ve orta yollu bir yaklaşım denemiştir.⁴ ‘Âlem için alim, hakîm bir sâni’ vardır ve âlem bütün cüzleri ile onun mülküdür. O’nun mülkünde ortağı da yoktur. Akıl, mülk sahibinin mülkünde hükmünün (îcâb, hazr/itlâk ve men’in teklîfi sûretiyle) icrasını yadırgamadığı gibi bunun imkansız olduğuna’ da karar veremez.⁵ Kalam, az önce zikri geçen ifadelerle, nübüvveti, Allah’ın mülkündeki tasarrufunun bir parçası olarak değerlendirmiş ve nübüvvetin teorik temelini bu çerçevede ele almıştır. Şu halde nübüvvet, ilahî hikmetle telif edilemez olmak bir yana, ilahî hikmetin gereğidir. Ancak nübüvvet, evvelâ aklın hakemliği ekseninde değerlendirilmelidir. Bunun için de kalam, nübüvmete insanın hangi bakımdan ihtiyacı bulunduğunu açıklamaktadır: Peygamberler öncelikle ‘beşîr ve nezîr’ olarak gönderilmektedir. Sözü edilen iki nitelik, esasen insanlara bu hayattan sonra başka bir hayatın varlığını haber vermekle ilişkilidir ve Kur’an’da da peygamberlerin nitelikleri olarak sıkça yer almaktadır.⁶ Kalamda belirgin bir şekilde üzerinde durulmamış olsa bile peygamberin, diğer insanlardan farkı ve en önemli özelliği, dünyanın dışından haber getirmiş olmasıdır. Nebe’, kavramında var olan ‘haber verme/büyük haberi verme’⁷ anlamı, peygamberin, ‘dünyanın sonuna ilişkin kesin bilgiyi insanlara taşıması’nı ifade etmektedir. Çünkü insan için bundan daha büyük bir haber yoktur. Nitekim Kur’an, nübüvveti doğrudan ahiretin varlığı ile ilişkilendirmektedir: “...‘yevmu’t-telâk’ı (kavuşma günü/ahiret) haber vermek için kullarından dilediğine emrinden ruhu (vahy) indirir...”⁸ Peygamber yani nebî , ‘haber veren kimse’ anlamı ile Allah’tan özel bir şekilde haber verdiği için (alâ vechin mahsûs) nebî diye isimlenmiştir.⁹ ‘Rasûl’ü ‘mursel’ yani ‘gönderilen’ diye anlayan Eş’arî (ö. 324/935), Allah’ın onu insanlara elçilik için gönderdiğini, ibadetler, va’d-vaîd ve se-

⁴ et-Taftâzânî, Saduddin, *Şerhu’l-Akâid*, İstanbul (baskı yeri ve tarihi yok), 165.

⁵ en-Nesefî, Ebû’l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Kitabu’t-Temhîd li Kavâidit-Tevhîd*, Tahkik: Cibullah Hasen Ahmed, Dâru’t-Tibâati’l-Muhammediyye, Kahire 1989/1406, 226; ayrıca bkz. el-Bâkîllânî, *el-İnsâf fi ma Yecibu İ’tikâduh ve ma la Yecûzu el-Cehl bih*, Tahkik: İmaduddin Ahmed Haydar, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1986/1407, 93.

⁶ İlgili ayetlerden bazıları için bkz. Maide (5), 19; Araf (7), 188; Fatır (35), 24.

⁷ el-Ferâhîdî, Ebû Abdirrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, I-VIII, Tahkik: Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, Muessesetu’l-Âlemî, Beyrut 1998/1408, VIII, 382. Kavramın iştikakı için bkz. er-Râğîb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzî’l-Kur’an*, Tahkik: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru’l-Kalem, Beyrut 1997/1418, 788-798; İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen, *Mecerredetu Makâlâti’l-Eş’arî*, Tahkik: Daniel Gimaret, Dâru’l-Meş-rik, Beyrut 1987, 174.

⁸ Gafir (40), 15.

⁹ İbn Fûrek, 174.

vap-ikap ile ahkâmdan halka bildirmesi gerekenleri ona öğrettiğini dile getirmektedir.¹⁰ Peygamber, 'beşîr ve nezîr' olmasının dışında 'dünya ve ahiretteki faydaları bakımından ihtiyaç duydukları şeyleri insanlara açıklamak', ayrıca insanları 'yüceltecek (kemâle ulaştıracak) nitelikte hikmetleri onlara öğretmek'¹¹ için gönderilmiştir. Kelamda, nübüvvetin aklen mümkün olduğu belirlendikten sonra insanların nübüvveti ihtiyacı üzerinde durulmaktadır.¹²

I. Kelamın Nübüvveti İspat Şekli

İspat, 'bir şeyi yokluktan varlığa çıkarma, başka bir şeyin sübûtu konusundaki hüküm'¹³ anlamlarına gelmektedir. 'Nübüvvetin ispatı' terki bindeki ispat kelimesi, ispat kavramının son anlamı ile ilişkili bir kullanımdır. Kelamda nübüvvetin ispatı, önemli ölçüde mucize üzerine kurulmuştur. Kelamın ilk metinlerinde nübüvvetin ispatı bakımından bir eksen oluşturması için mucizenin gerçekliği problem olarak ele alınmış, mucizenin imkanını içeren tespitlere özellikle yer verilmiştir. Hatta ilk kelam yazılarında geçen söz konusu tespitler, Hz. Peygamber'in mucizelerini de içine alacak tarzda peygamberlere atfedilen mucizelerin gerçekliğinden bahsetmektedir.¹⁴ Bu, önemli bir kuramsal çerçevedir. Yine ilk kelam metinleri bu kuramsal çerçeveyi destekleyecek nitelikte Hz. Peygamber'e atfedilen kimi hissî mucize örneklerine (ayın yarılmaması,¹⁵ miraç¹⁶) de işaret etmektedir. Ehl-i Sünnet kelamının ilk metinlerinde mucizeye ilişkin kavram düzeyinde bu türlü bir belirliliğin oluşması, esasen o dönemde mucizeye dönük bir spekülasyonun varlığını göstermektedir. Nitekim kaynaklar, bize kimi ilk dönem mu'tezilî kelamcılarının mucizeye, Kur'an'ın i'

¹⁰ İbn Fûrek, 174.

¹¹ el-Bakullâni, *et-Temhîd*, 227-228.

¹² el-Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitabu't-Tevhîd*, Tahkik: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İsam, Ankara 2003/1403, 271 vd. Mâtürîdî'nin konuya ilişkin genel yaklaşımı için ayrıca bkz. Koçar, Musa, 'Mâtürîdî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliği ve Hz. Peygamber'in Nübüvveti', VI. Kutlu Doğum Sempozyumu içinde, Tuğra Matbaası, Isparta 2003, 103 vd.

¹³ er-Râğîb el-İsfehânî, 171; el-Curcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Mısır) 1938/1357, 4.

¹⁴ Ebû Hanife, Nu'man b. Sabit, *el-Fıkhul-Ekber*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981, 61; Beyâzîzâde, Kemaleddin Ahmed, *el-Usûlu'l-Munife li'l-İmam Ebi Hanife*, Tahkik: İlyas Çelebi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996, 77.

¹⁵ Beyâzîzâde, 77.

¹⁶ Ebû Hanife, *el-Fıkhul-Ekber*, 64; Beyâzîzâde, 77.

cazına ve yine Kur'an'ın i'caz niteliğine ilişkin bazı itirazlarla ortaya çıktıklarını haber vermektedir. Hatta aklın belirleyiciliğini tercih eden ilk dönem Mu'tezile'nin mucizeyi reddetmeye meylettiği ileri sürülmektedir.¹⁷ Nitekim Nazzâm (ö. 220/835), "ayın yarılması, elindeki çakılların tesbihi ve parmaklarının arasından suların akması gibi Hz. Peygamber'e atfedilen hissî mucizeleri ve Kur'an'ın nazm bakımından i'cazını"¹⁸ reddetmektedir. Ona göre "Kur'an'daki farklılık/tuhafılık (el-a'cûbe), Kur'an'daki gayb haberleridir. Te'lif ve nazma gelince, şayet Allah kullarda men' ve acz ihdâs ederek onları engellememiş olsaydı kullar bunlara güç yetirebileceklerdi."¹⁹ Öte yandan Mirdâr (ö. 226/840-841), "insanların, fesâhat, nazm ve belâğat bakımından Kur'an'ın benzerini" getirebileceklerini iddia etmektedir.²⁰ Neccâr (ö. 230/844-5) da "Ulûhiyet iddia eden yalancılarda mucizelerin ortaya çıkmasının caiz olduğunu, mucizenin nübüvvet iddiasında bulunan yalancılarda ortaya çıkmasının ise caiz olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü ulûhiyet iddia eden kimse, bünyesinde, iddiasında yalancı olduğunu gösteren şeyi barındırdığı halde, nübüvvet iddia eden kimse, bünyesinde kendisinin nebî olduğu konusunda kendisini yalanlayan şeyi barındırmamaktadır."²¹ Özellikle Mu'tezile'nin ilk döneminde ortaya çıkan bu türlü itirazlar ve Kur'an'ın i'cazını da içine alan bu farklı tutumlar, Ehl-i Sünnet kelimasında mucizeye dönük vurguyu ve devamında da mucize eksenli bir ispat şeklini güçlendirmiş olabilir.

Mucize ile nübüvvetin ispatı arasında ilişki kuran kelam, Kur'an'da yer alan mucizeler ile önceki peygamberlerin nübüvvet iddiaları arasındaki ilişkiye atf yapmaktadır. Eş'arî'ye göre 'risaletin doğruluğu (sıhhat) ve rasûlün doğruluğu (sıdk), rasûlün risalet iddiası anında, önceki adeti bozarak ortaya çıkan şeylerle yani mucizelerle' ispat edilir.²² Eş'arî yine bir başka metninde de Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrularken özel-

¹⁷ Nader, Albert Nasrî, *Felsefetu'l-Mu'tezile, Felâsifetu'l-İslam el-Esbekîn*, I-II, Matbaatu Dâru Neşri's-Sekâfiyye, İskenderiyye, 1950, 138.

¹⁸ el-Bağdâdî, Abdulkâhîr b. Tahîr b. Muhammed, *el-Fark beyne'l-Fırâk*, Tahkik: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1990/1411, 131-132.

¹⁹ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, I-II, Tahkik: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1990/1411, I, 297.

²⁰ eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, I-III, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut 1992/1413, 60; el-İsferâyîni, Ebû Muzaffer, *et-Tebîr fi'd-Dîn*, Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût, Alemu'l-Kutub, beyrut 1983/1403, 77.

²¹ el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, II, 125; Nader, II, 139.

²² İbn Fûrek, 176; el-Eş'arî, *Usûlu Ehl's-Sunne ve'l-Cemâa (Risaletu Ehl's-Sağr)*, Tahkik: Muhammed Seyyid el-Celyend, Kulliyetu Dâri'l-Ulûm, Kahire, 1987, 47-48.

likle mucizeye ve Kur'an'ın Arap fasihlerini aciz bırakan i'cazına dayanmaktadır. Nitekim Eş'arî, Kur'an'ın kendi dönemindeki i'cazını ve Arap fasihlerinin Kur'an'la ortaya konulan meydan okumaya cevap verememiş olmalarını, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın elinde, 'kendi dönemlerinin en geçerli sanatları cinsinden (sihir ve tıp) ortaya çıkan ve onların nübüvvetlerini doğrulayan mucizeleri' ile kıyaslamaktadır.²³

Şu halde mucizeye ilişkin teorik tanımlama Hz. Peygamber'in nübüvveti bağlamında Kur'an'ın i'cazına zemin oluşturacak bir tutarlılık kaygısı güdülererek geliştirilmiş ve bu nedenle Ehl-i Sünnet'in kelim kitaplarında mucizeye ve onun gerçekliğine ilişkin geniş açıklamalar getirilmiştir. Ancak biz sözü edilen açıklamaları ve sonraki dönemde özellikle mucizenin mahiyetini, mucizenin nübüvvetle ve nübüvvet iddiası ile ilişkisini, ispat niteliğini/değerini, yine aynı çerçevede Kur'an'ın i'cazına dönük olarak Ehl-i Sünnet içerisinde ortaya çıkan farklı yaklaşımları²⁴ ve kelim dışında ortaya çıkan fikrî ve felsefî nitelikli çekinceleri²⁵ konuya dahil etmeden, ilgimizi nübüvvet iddiasının olgusal yanı sıra ispatlanması çabalarına yönelteceğiz.

Eş'arî, nübüvvetin mucize ile ispatlandığını dile getirdikten sonra daha farklı yollarla da söz konusu ispatın gerçekleşebileceğini tespit etmektedir. Buna göre bir başka ispat şekli, insanlarda peygamberin risalet iddiasının doğruluğuna ilişkin zarurî bir ilmin ortaya çıkmasıdır. Onun haricinde 'bir peygamberin kendinden önceki peygamberler tarafından haber verilmesi (müjdelenmesi), niteliklerinin bildirilmesi, şayet aynı zamanda yaşıyorsa bir peygamberin diğerini zâtı, ismi ve hâli ile bildirmesi yoluyla' da ispat gerçekleşir. Yukarıda dile getirilen tespitler İbn Fûrek tarafından Eş'arî'ye isnat edilmektedir.²⁶ En son zikredilen ispatlama yöntemi, Eş'arî'nin diğer bir kitabında da ele alınmaktadır: Hz. Peygamber, Ehl-i Kitap'a karşı kendi kitaplarında Hz. Peygamber'in niteliklerinin ve ismi-

²³ el-Eş'arî, *Usûlu Ehlî's-Sunne ve'l-Cemâa*, 45 vd.

²⁴ el-Gazzâlî, *el-Munkiz mine'd-Dalâl ve'l-Mevsil ilâ zi'l-Izze ve'l-Celâl*, Tahkik: Cemil Sılıbâ, Kâmil İyâd, Matbaatu'l-Câmiati's-Sûriyye, 1956/1376, 109 vd.; *Maâricu'l-Kuds fî Midrâci Ma'rifeti'n-Nefs*, Matbaatu'l-İstikâme, Kahire (basım tarihi yok), 109 vd.; İbn Teymiyye, Gazzâlî'nin konuya ilişkin tavrını eleştirmiş ve onu, nübüvvetin ispatı konusunda felsefecilerin yolunu tutmakla itham etmiştir. İbn Teymiyye, Takıyyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed, *Kitabu'n-Nubuvvât*, Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982, 213, 225. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Dağıtım-Kiatabevi, Anakra 1992, 15 vd.

²⁵ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Menâhici'l-Edille fî Akâidi'l-Mille*, Mahmud Kasım, (Mısır) 1964, 209 vd.

²⁶ İbn Fûrek, 176.

nin zikredilmiş olması ile ihticâda bulunmuştur. Hıristiyanlar Hz. Peygamber'in niteliklerine ilişkin kendi kitaplarında yer alan bilgileri sakladıkları ve o bilgileri inkar ettikleri için ayetle bildirildiği üzere lanetleşmeye davet edilmiş,²⁷ yine Hz. Peygamber'e iftira eden Yahudiler de 'Allah katında ahiret yurdunun, başkalarının değil yalnızca kendilerinin olduğunu' ileri sürdüklerinde Kur'an onlara 'Şayet doğru iseniz ölümü arzulayın'²⁸ diye cevap vermiş, 'Yahudilerden hiç kimse -Hz. Peygamber'i yalanlamakta hemfikir olmalarına, ona sonuna kadar düşmanlık yapmalarına ve ondan nefret etmelerine rağmen, bu meydan okumaya olumlu karşılık verdiklerinde ölümün kendilerine geleceğini Hz. Peygamber onlara haber verdiği için- buna cesaret edememiştir. Şayet Yahudiler kitaplarında Hz. Peygamber için yazılı olanları bilmemiş olsalardı, Kur'an'a karşılık verirlerdi.'²⁹

Eş'arî, Hz. Peygamber'in davetini belli ölçüde olgusal nitelikler ve içerik açısından değerlendirmektedir: Hz. Peygamber, insanları Allah'ın birliğine ve tebliği ile mükellef olduğu konularda da kendisine itaate davet etmiş, Allah'ın Hz. Peygamber'i kendilerinden koruyacağını içeren hususu tebliğ konusundaki emrini onlara bildirmiştir: "Ey Peygamber, Rabb'inden sana indirilene tebliğ et! Şayet bunu yapmazsan risaletini yerine getirmemiş olursun, Allah seni insanlardan koruyacaktır."³⁰ Eş'arî, bu ayetten sonra 'inanmayanların sayısal çokluğuna, güçlerine, inatlarına ve Hz. Peygamber'e düşmanlıklarına rağmen Allah'ın onu koruduğunu, Hz. Peygamber tek başına olduğu halde ehli onu terk edip aşireti ona düşmanlık yaptığı ve putlara tapan, ateşe ibadet eden, yıldızlara tapan ve rablığı inkar eden vs. muhalifleri ona kastettiği halde risaletini tebliğ etmiş, emaneti yerine getirmiş, nehyettiği şeylerin kötülüğü hakkında delil ortaya koymuş ve davet ettiği şeylerin (itikâd ve fiil) sıhhatini delillerle göstermiştir.³¹ Eş'arî, bu tespitleriyle nübüvvetin olgusal yanını, yine nübüvvetin ispatı ile ilişkili bir yaklaşım çerçevesinde ele almaktadır. Bütün bu dile getirilenler, olgunun doğrulama niteliğine ilişkin vurgulardır.

Yukarıdaki tespitler, mucize yanında nübüvvetin kurumsal niteliğinin ve nebînin kişisel anlamda yaşadıkları ile birlikte nübüvvet mücade-

²⁷ Al-i İmran (3), 61.

²⁸ Bakara (2), 94.

²⁹ el-Eş'arî, *Usûlu Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 44.

³⁰ Maide (5), 67.

³¹ el-Eş'arî, *Usûlu Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa*, 48-49.

lesinde yaşanan olgusal gerçekliğin, nübüvvetin ispatı bakımından belli ölçüde değerlendirildiğini göstermektedir. Ancak Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Ebu'l-Muîn Neseî (ö. 508/1114) başta olmak üzere başka kelimciler de nübüvveti, mucize yanında, kurumsal yapısı, içeriği, peygamberin ahlakî nitelikleri ve nübüvvetin olgusal yanları ile ispatlama yöntemini tercih etmişlerdir.³²

Kelam geleneğinde Hz. Peygamber'e atfedilen hissî mucizelerin önemli bir ağırlığının bulunmadığı kabul edilebilir. Hissî mucizenin varlığı teorik temelde reddedilmese bile bu tür mucizenin subûtunda haber tekniği bakımından kimi problemlerin var olması³³ ve tabiatıyla ispat yeteneğinin sınırlı bulunması, ispat konusunda hissî mucizeye atıfları azaltmış, buna karşın özellikle Mâtürîdî ve yine onu takip eden Ebu'l-Muîn Neseî, nübüvvetin olgusal yanını vurgulayan doğrulama yöntemlerini 'aklî mucize' diye nitelemiştir.³⁴ Bu 'aklî' nitelemesi yapılan mucizeler içerisinde Hz. Peygamber'in nesebi, kavmi ile ilgili özellikler, kendisine gelen kitap, nübüvvetinden önceki din kültüründe geleceğinin haber verilmesi, tebliğ ettiği şeriatın özellikleri ve ahlakî niteliği bulunmaktadır.³⁵ Bu açıdan bakıldığında nübüvveti olgusal nitelikleri ile ele alan bu doğrulama yöntemi çok daha akademik görünmektedir.

Kelam, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat bağlamında Kur'an'ın Araplara dönük i'caz iddiasını, elbette Kur'an'da mevcut kayıtları ile göz önüne almaktadır. Kur'an, 'insanlar ve cinlerin bir araya gelseler bile Kur'an'ın bir benzerini ya da bir suresinin benzerini ortaya koyamayacaklarını' dile getiren çok sayıda ayetle Arap fasihlerine meydan okumaktadır.³⁶ Kur'an'ın i'cazı ile Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasının pratik doğrulanması arasındaki ilişki değerlendirilirken olgusal nitelikli bakışların belirleyiciliği esas alındığında görülecek ki, Kur'an'ın mucizevî niteliği ya da yine Hz. Peygamber'e atfedilen hissî mucizeler, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası ispatlanırken etkili olmamıştır. Ayrıca bu mucizeler, genel anlamda ortaya çıkışları itibariyle, kelamda teorik olarak belirlenen mucize şartlarına

³² el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 314 vd.; en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I-II, Tahkik: Claude Salamé, Institut Français de Damas, Dimeşk 1990, I, 481 vd.

³³ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 320 vd.; en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 491.

³⁴ en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 492.

³⁵ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 320 vd.; en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 492.

³⁶ Bakara (2), 32; İsra (17), 88; ayrıca bkz. Hud (11), 13.

³⁷ Bâkîllânî, mucizeyi şu şekilde tanımlamaktadır: 'Allah'ın, adete aykırı, peygamberlerin iddiasına ve ümmetlere benzerini getirmeleri konusundaki meydan okumalarına uygun, fiilleridir.' *el-İnsaf*, 93. Kelamcılarının mucize konusundaki yaklaşımları için bkz.

(nübüvvet iddiası esnasında ortaya çıkmış olması vs.³⁷) uymaları bakımından da tartışmalıdır. İbn Rüşd (ö. 595/1199), Hz. Peygamber'in nübüvvetine ilişkin bu olgusal gerçekliği şu ifadelerle dile getirmektedir: "Hz. Peygamber, herhangi bir kimseyi ya da herhangi bir toplumu risaletine ve getirdiği ilkelere imana, iddiasının öncesinde fiilî hârikalardan bir hârika (bir şeyin başka bir şeye dönüştürülmesi gibi) ile davet etmemiştir. Hz. Peygamber'in elinde zuhur eden keramet cinsinden hârikalar, o hârikalarla meydan okuma olmaksızın kendi halinde zuhur etmiştir."³⁸ Eş'arî de nübüvvet iddiasının doğruluğunun bilinme yollarına ilişkin teorik çerçeveyi ele alırken, nübüvvetin, insanlarda peygamberin doğruluğuna ilişkin ortaya çıkacak zarurî ilimle bilinebileceğinden söz etmektedir.³⁹ İşte Eş'arî'nin teorik temelde sözünü ettiği bu husus, İbn Rüşd tarafından daha olgusal niteliği ile ifade edilmektedir. Şu halde nübüvvetin imanın pratik şekli mucizenin ortaya çıkışı ile doğrudan ilişkili değildir. Nitekim Ebû Hanife (ö. 150/767), Eş'arî ve İbn Rüşd'den çok daha önce peygamberin iddiasındaki doğruluğun nasıl anlaşılacağı konusunda iyi formüle edilmiş bir soru ile karşı karşıya kaldığında yukarıdaki tespitleri destekler nitelikte bir cevap vermiştir: Öğrencisi Ebû Hanife'ye, "Peygamberi Allah ile mi, yoksa Allah'ı peygamber ile mi bilirsin? Şayet peygamberi, ancak Allah ile bilebileceğini iddia edersen, peygamber seni Allah'a davet ettiği halde, bu iddiada nasıl bulunabilirsin?" diye sormuş, Ebû Hanife de bu soruya "Peygamberi Allah ile biliriz. Peygamber, Allah'a davet etse de hiçbir kimse, Allah kalbine tasdik ve peygamberin doğruluğuna ilişkin bilgiyi yerleştirmeye kadar peygamberin doğru söylediğini bilemez. Bu nedenle Allah peygamber'ine 'Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Ancak Allah dilediğini hidayete erdirir'⁴⁰ demiştir. Şayet Allah'ın bilinmesi peygamber eliyle gerçekleşseydi, Allah'ın bilinmesine ilişkin insanlara minnet, Allah'tan değil, peygamberden olurdu. Halbuki, Rabb'in bilinmesi konusunda minnet Allah'tan peygamberinedir. Ayrıca Allah'ın, peygamberi tasdik etmeyi öğrettiği için insanlara karşı minneti vardır. Hatta 'Kul her bir hayrı ancak Allah tarafından/Allah'ın bildirmesi ile bilebilir' dememiz gerekmektedir."⁴¹

Karadeniz, Osman, *İlim ve Din Açısından Mucize*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, 136 vd.

³⁸ İbn Rüşd, 213.

³⁹ İbn Fûrek, 176.

⁴⁰ Kasas (28), 56.

⁴¹ Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Muteallim*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul 1981, 33-34.

II. Nübüvvet Geleneği

a) Olgusal ve Kurumsal Nitelik

Nübüvvet ve ona ilişkin kavramlar, Hz. Peygamber'in nübüvvetinden önce bilinmektedir. Söz konusu kavramların içerikleri esasen Orta Doğu'da var olan din kültürünün ortak ürünüdür. Nübüvvet kelimesinin hem etimolojik tahlili ve hem de nübüvvetin kavramsal içeriği bunun böyle olduğunu ortaya koymaktadır.⁴² Hz. Peygamber'den önce bölgede mevcut din kültürü ve peygamber bilgisi, nübüvvetin kurumsal niteliği konusunda insanların önemli ölçüde bilgili olduğunu da göstermektedir. Şu halde Hz. Peygamber, nübüvvetini ilan ettiği zaman aslında yeni ve bilinmedik bir iddia ile ortaya çıkmış değildir. Esasen onun nübüvvetini reddedenler, itirazlarını mutlak anlamda nübüvvetin imkânına ya da nübüvvetin kurumsal niteliklerine değil, doğrudan Hz. Peygamber'in nübüvvetine yöneltmektedir. Nitekim, Kur'an Hz. Peygamber'in iddiasını yadığayan ve bunun yeni, bilinmeyen bir iddia olduğunu öne sürenlere karşı, Hz. Peygamber'in insanlara gönderilen ilk peygamber yani 'türedi'⁴³ olmadığını dile getirmiş, peygamberler tarihine ilişkin bilgi vermek sûretiyle Hz. Peygamber'in ve onun ortaya koyduğu iddianın, belli bir çerçeve içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in insanlara gönderilen ilk peygamber olmadığını açıkça tespit eden Kur'an, 'bütün ümmetlere peygamber gönderildiğini',⁴⁴ 'her bir topluluk için bir hidayetçinin var olduğunu'⁴⁵ ve yine 'insanlara birbiri ardına peygamberler gönderildiğini' dile getirmektedir.⁴⁶ Ayrıca Kur'an, 'insanları uyarması için başka bir insanın peygamber olarak gönderilmesinin de yadığanmasını' reddetmektedir.⁴⁷ Yine Hz. Peygamber ile Hz. İbrahim arasında kan ve din bağı üzerine tesis edilen ilişki ve bu ilişkinin ısrarla vurgulanması,⁴⁸ özellikle içine doğduğu toplum bakımından Hz. Peygamber'i ve onun nübüvvetini destekleyen olgusal durumun bir ifadesidir.

⁴² Horovitz, J., 'Nebî', İslam Ansiklopedisi, I-XIII; Milli Eğitim Bakanlığı, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997, IX, 150; Reşid Rıza, Muhammed, *el-Vahyu'l-Muhammedî*, Mektebetu'l-Kahire, Kahire 1960, 37.

⁴³ Ahkaf (46), 9.

⁴⁴ Fatır (35), 24.

⁴⁵ Ra'd (13), 7.

⁴⁶ Muminun (23), 44.

⁴⁷ Araf (7), 63-69; Sad (38), 4.

⁴⁸ Al-i İmran (3), 68; Hadid (57), 26.

Yukarıda zikri geçen ve ayetlere dayandırılan tespitler, Ebu'l-Muîn Neseî tarafından da zikredilmiş ve Ebu'l-Muîn Neseî, Hz. Peygamber'in nübüvvetini, ilgili ayetlerin belirlediği çerçevede nübüvvet geleneğinin içine yerleştirerek değerlendirmenin nübüvveti doğrulama çabasına katkısından söz etmiştir.⁴⁹ Hz. Peygamber'in nesep bakımından Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e yakınlığı, yine onun nübüvvet iddiasının doğrulanması bakımından önemsenmiştir.⁵⁰

Şu halde nübüvvet, insanlar tarafından kavramsal içeriği ile bilinmektedir ve insanlar Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasını, nübüvvet kavramının içeriği ile değerlendirebilecek dinî kültürel yetkinliğe sahip bulunmaktadır.

Nübüvvetin kavramsal içeriği esasen nübüvvetin kurumsal niteliği ile doğrudan ilişkilidir. İnsanlar peygamberi tanıdıkları oranda peygamberlik kurumunu yani nübüvveti de tanımaktadır. Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası bu çerçevede ele alındığı zaman belli ölçüde doğrulanma imkanı bulabilecektir. Nübüvvetin olgusal yanına ve dinî-tarihî arka planına dayalı gelişen bu yaklaşım, özellikle Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasının henüz başlarında denenmiş ve sonuç da vermiştir. İlk vahiy geldiğinde Varaka b. Nevfel'in ortaya çıkan olguyu, Hz. Peygamber'e tanımlaması ve onun nübüvvetini bir anlamda doğrulaması,⁵¹ Hz. Peygamber 'Medine'ye hicret ettiği zaman dönemindeki kitabî kültürü ve nübüvvet geleneğini en iyi bilen kişilerden Abdullah b. Selâm'ın, Hz. Peygamber'in sözlerini ve davranışlarını değerlendirerek hemen müslüman olması,⁵² ayrıca Hz. Peygamber'in davet mektubunu alan Héraclius'un o sırada ticarî faaliyetler için bölgede bulunan Ebû Süfyan'ı huzuruna çağırarak ona, Hz. Peygamber'le ilgili sorular sorması, verilen cevapları değerlendirerek, Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğunu anlaması ve bunu o sırada dile getirmesi,⁵³ nübüvvet kavramına ve nübüvvet kurumuna dair bilgilerin, nübüvvet iddiasının ispatı ile ilişkisini açıklamaktadır.

⁴⁹ en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 482-482.

⁵⁰ en-Neseî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 495, I, 504.

⁵¹ İbn Hişam, Abdülmelik el-Muâfirî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, Tahkik: Mustafa es-Sakâ-İbrahim Ebyârî-Abdulhafız Şelebî, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955/1375, I, 238.

⁵² İbn Hacer, el-Askalanî, Ahmed b. Ali, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, I-VIII, Tahkik: A. Abdülmecud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV, 103.

⁵³ İbn Hişam I, 517 v.d. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, Çeviri: M. Said Mutlu, İstanbul, 1996, I, 226 vd.

Hız. Peygamber'in nübüvvete ilişkin ortaya koyduğu iddia ve bu iddiayı doğrulamak için var olan ayetler/deliller, inanmayanlar tarafından değerlendirilmiş ancak inanmayanlar, kendi aralarında ortak bir tanım geliştirememişler ve neticede Hz. Peygamber'in iddiasını sihir, kehanet, şiir vb. tanımlamalarla tanımlamaya çalışmışlardır. Bu durum, Hz. Peygamber'in 'kendine özgü çok sayıda delilinin (ayet) bulunduğunu' göstermektedir.⁵⁴ Esasen Hz. Peygamber'e inanmayan kimselerin yaklaşımı nasıl anlaşılırsa anlaşılınsın, kabul etmek gerekir ki, ortaya çıkan bu değerlendirme Hz. Peygamber ve nübüvvet iddiasının görünen yanının olgusal niteliği ile farklı olduğunu ve inanmayanların da söz konusu farklılığı karşılamak için bildikleri kimi kavramları kullandıklarını işaret etmektedir. Ancak bu kavramların nübüvvet olgusunun açıklanmasındaki kullanım şekli, nübüvvetin olgusal niteliğinin doğru değerlendirilmediğini ve onun doğru tanımlanmadığını göstermektedir. Bahsi geçen yanlış değerlendirmeden sonra da iman ortaya çıkmamaktadır. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere nübüvveti ve ona ilişkin olgusal nitelikleri tanımlamaya yetecek düzeyde peygamber bilgisine sahip olanlar bu olguyu kavramakta zorlanmamışlardır.

Mâtürîdî'nin *Kitabu't-Tevhîd*'inde olgusal nitelikli kimi tespitler, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı için ele alınmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in tevhid bilgisinin zayıfladığı fetret döneminde yani ihtiyaç zamanında ortaya çıkmış olması, Mekke gibi insanların bildiği bir yerde gelmiş olması⁵⁵ bunun yanında yine Hz. Peygamber'in nesep itibariyle Hz. İbrahim'e yakınlığı olgusal nitelikli tespitlerdir ve ona göre bunlar Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı konusunda değerlendirilebilecektir. Ebu'l-Muîn Neseffî de bu unsurların ispat için değerlendirilmesi konusunda Mâtürîdî ile aynı yaklaşımı benimsemektedir.⁵⁶

b) Nübüvvetin İçeriği

Ebu'l-Muîn Neseffî, hissî mucizeler dışında Hz. Peygamber'in konumu, nesebi, duaları, haberleri vs.nin dahil olduğu akli mucizelerden söz etmektedir. Esasen bu sayılanlar önemli ölçüde olgusal yanları ile takip edilerek Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasını doğrulamak için değerlendirilecek niteliktedir. Ancak Hz. Peygamber'in nübüvveti ile doğrudan ya

⁵⁴ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 296.

⁵⁵ el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 320 vd.

⁵⁶ en-Neseffî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 482.

da dolaylı ilişkilendirilen bu olgusal nitelikler, nübüvvet geleneği içerisinde ele alındığı zaman ispat kabiliyetleri açısından daha da belirginleşektir. Yine Hz. Peygamber'e verilen Kitap ve getirmiş olduğu şariat içerik bakımından değerlendirildiğinde mevcut nübüvvet kültürü ile örtüştüğü kolaylıkla görülebilecektir.⁵⁷ Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak için bir eser kaleme alan Ali b. Rabbân Taberî (ö. 245/860), söz konusu nübüvveti öncelikle içeriği ve nübüvvet geleneği içerisindeki yeri ile değerlendirmektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in getirdiği en önemli itikâdî ilke olan tevhit ve tevhit dışında davet ettiği ne varsa başta Hz. İbrahim olmak üzere bütün peygamberlerin davet ettiği şeylerdir.⁵⁸

Nübüvvetin kurumsal karakterine işaret eden ilk kelimî içerikli yaklaşımın Ebû Hanife tarafından ortaya konulduğu söylenebilir. Nübüvveti ve beraberinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini kurumsal niteliği ve içeriği bakımından çözümleyen bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in davetinin nübüvvet geleneği ile ne ölçüde karşılaştırılabileceğini bize göstermektedir. Ebû Hanife, öncelikle din ve şariat kavramları arasındaki ayrılıktan hareketle nübüvvet geleneğini tanımlayan bir takım ifadeler tercih etmektedir. Buna göre peygamberler 'bir bütün olarak farklı dinlere' sahip değildirler. Söz konusu iddianın en önemli delili, 'hiçbir peygamberin toplumu, kendinden önceki peygamberin dinini terk etmeye davet etmemesi'dir. Çünkü onların 'dini bir'dir. Peygamberlerin hangi bakımdan farkı olduğu konusuna da açıklık getirmek isteyen Ebû Hanife, bu farklılığı da olgusal nitelikli bir yaklaşımla belirlemektedir: Peygamberler, insanları 'kendi şariatlerine davet ederken onları kendilerinden önceki peygamberin şariatinden engellemektedir. Çünkü onların şeriatı (dinin aksine) çok ve çeşitlidir.' Nitekim Allah, "Sizden her birine bir şariat ve yol var ettik. Şayet isteseydi sizi tek bir ümmet yapardı"⁵⁹ demektedir. Bunun ötesinde Allah insanlara, 'dinin (tevhit) ikamesini ve dinde parçalanmamalarını' emretmektedir. Çünkü onların dini, tek bir dindir. Kur'an'daki çeşitli ayetler bu gerçekliğe işaret etmektedir: "Allah, dini ikame edin ve onda parçalanmayın diye Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi size din yaptı."⁶⁰ "Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki, ona benden başka ilah yoktur, bana ibadet

⁵⁷ en-Nesefî, *Tebşiratu'l-Edille*, I, 492-493.

⁵⁸ et-Taberî, Ali b. Rabbân, *Kitabu'd-Dîn ve'd-Devle fi İsbâti'n-Nebiyy Muhammed sallallâh aleyhi ve sellem*, Matbaatu Muktedif, (Mısır) 1923/1342, 21-22.

⁵⁹ Mâide (5), 48.

edin diye vahyetmemiş olalım.”⁶¹ “Allah’ın yaratmasında değişme (tebdîl) yoktur. O sağlam dindir.”⁶² Ebû Hanife’ye göre en son zikredilen ayet, Allah’ın ‘dininde değişme olmadığını’ dile getirmektedir. Şu halde din ‘tebdîl, tahvîl ve tağyîr’ olmayacaktır. Peygamberlerin tek bir din geleneğini sürdürdüğü üzerinde ısrar eden Ebû Hanife, dinlerin değişmemesine karşılık, şeriatlerin değiştiğini ‘bir kısım insana helal olan şeylerin, kimi insanlara haram kılındığını’, Allah’ın ‘kimine emrettiği şeyleri kimine yasakladığını’, tabiatıyla ‘şeriatların çok ve değişik olduğunu’ ve nihayet şeriatların, ‘farzlar’ olduğunu dile getirerek bu ayrım üzerindeki açıklamalarını devam ettirmektedir.⁶³ Öyleyse bütün peygamberlerin nübüvvet iddiasında değişmeyen ve değişen yanlar vardır. İçerik bakımından değişmeyenlerin Hz. Peygamber’in iddiası için de geçerli olduğu düşünülürse, bu iddianın içeriği, bir bütün olarak peygamber geleneğinin oluşturduğu birikimle kıyaslandığı takdirde Hz. Peygamber’in nübüvvet iddiası kolaylıkla doğrulanacaktır.

Başta Kur’an⁶⁴ olmak üzere Müslüman kültür, önceki peygamberlerin, Hz. Peygamber’in nübüvvetini haber verdiğini ve bunun elde mevcut kimi dinî metinlerde kayıtlı bulunduğunu iddia etmektedir.⁶⁵ Bilindiği üzere özellikle Tevrat⁶⁶ ve İncil’de⁶⁷ Hz. Peygamber’in nübüvvetine işaret eden ya da dolaylı da olsa Hz. Peygamber’in kimliğini tanımlayan tespitler bugün bile mevcuttur. Hatta bazı kelamcılar Ehl-i Kitap kültürü dışındaki din kültüründe (Fars ve Yemen haberlerinde) de Hz. Peygamber’in nübüvvetini haber veren yazılı tespitlerin varlığından söz etmektedir.⁶⁸ Esasen bu, önemli ölçüde ispatlı, olgusal bir durumdur. Kelamcılar Hz. Peygamber’in nübüvvetini doğrularken önceki peygamberlerin, Hz. Peygamber’in nübüvvetini haber vermiş olmalarını göz önünde bulundurmuşlar ve böylece Hz. Peygamber’in nübüvvetini, nübüvvet geleneği içerisine yerleştirmişlerdir.⁶⁹ Söz konusu tespitin devamı olarak Hz. Peygamber’in nübüvvet iddiası ile

⁶⁰ Şura (42), 13.

⁶¹ Enbiya (21), 25.

⁶² Rum (30), 30.

⁶³ Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Muteallim*, 13-14. Ayrıca bkz. Beyâzîzâde, 79-80.

⁶⁴ Hz. Peygamber’in Tevrat ve İncil’de yazılı bulunduğu konusunda bkz. Araf (7), 157. Ayrıca bkz. Saff (60), 6.

⁶⁵ en-Nesefî, *Tefsiratu'l-Edille*, I, 497.

⁶⁶ Tekvin, 21/21; Tesniye, 18/18, 32/2.

⁶⁷ Yuhanna, 14/15; Rasullerin İşleri, III, 22-24.

⁶⁸ en-Nesefî, *Tefsiratu'l-Edille*, I, 499-500.

⁶⁹ İbn Fûrek, 176.

önceki nübüvvet kültürü, bilgisi ve geleneğinin içerik bakımından kıyaslanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Peygamberler, 'akılların doğru bulduğu, insanların yönetilmesi bakımından güzel, insanların uyması halinde din ve dünya yararlılıkları olan şeylere' davet etmiştir.⁷⁰ Hz. Peygamber'in daveti de peygamberlerin davetine ilişkin bu tespit ekseninde değerlendirilecektir. Hz. Peygamber'in nübüvveti itikâdî, amelî ve ahlakî iddiası, emir ve nehyin faydaları bakımından değerlendirildiği zaman nübüvvet geleneğine aykırı olmadığı aksine bu geleneği en iyi şekilde sürdüren bir yapıda olduğu ortaya çıkacaktır.⁷¹ Ayrıca söz konusu değerlendirme, sonucu bakımından, güçlü ve kolay anlaşılabilir, objektif karakteri nedeniyle de etkili ve geçerli bir argüman olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim kelimacılar da bu argümanı nübüvvetin olgusal niteliklerinin değerlendirildiği doğrulama çabaları içerisinde ele almışlardır.

c) Hz. Peygamber'in Ahlakı

Hz. Peygamber'in ahlakı, nübüvvet iddiasının olgusal niteliğini tamamlayan ve bu olgusallığı geçerli ve anlamlı kılan, onun oturduğu zemini inşa eden en önemli unsurdur. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in nübüvvetinden önceki zamanı ve sonrasını içine alan bu ahlak, sürekliliği nedeniyle hem Hz. Peygamber'in iddiasındaki inandırıcılığı hem de o iddiamın Hz. Peygamber'den ayrı olarak değerli ve geçerli oluşu ile ilişkilidir. Tabiatıyla nübüvvet iddiası, ispata konu yapılırken Hz. Peygamber'in ahlakı kelimacılar tarafından ele alınmış, Hz. Peygamber'in üstün ahlakî nitelikleri ve bu niteliklerin söz konusu iddiamın doğruluğu bakımından anlamı değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in ahlaklılığı, nübüvvet iddiasının doğrulanması konusunda özellikle olgusallığı ve gözleme açık yanı ile objektif sonuç verecektir.

Peygamberin 'davet ettiği konular açısından bir kusuru bulunmadığı gibi davranışlarında lâkaytlık (yumuşaklık/hevâde), ahlakında yadırganacak bir durum da bulunmamaktadır.' 'Cömertlik, cesaret, varlığa rahmet ve şefkat, dünyada zühd, insanların işlerine koşma vb. ahlaklar' bakımından peygamber, kimseyle kıyaslanacak nitelikte değildir.⁷² Dolayısıyla

⁷⁰ el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 293; et-Taberî, 21 vd.; el-Fuzûlî, Muhammed b. Suleyman, *Matlau'l-İtikâd fî Ma'rifeti'l-Mebd' ve'l-Meâd*, Neşr: Muhammed b. Tavî et-Tancî, Türk Tarih Kurumu Matbaası, 1381/1962, 67.

⁷¹ en-Neseffî, *Tebîrati'l-Edille*, I, 481, 484-485.

⁷² Bkz. el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 293.

la 'Güzel vasıfların biri dahi insanların meylini hak ediyorsa bu vasıfların hepsini en üstün şekliyle taşıyan peygamber insanların meylini fazlasıyla hak etmektedir.' Elçilik görevini yerine getiren peygamber, 'hiçbir kimseye yaranmadan karşılaştığı bütün sıkıntılarla' mücadele etmektedir.⁷³

Çocukluğundan itibaren insanların gözü önünde bir hayat yaşayan Hz. Peygamber, üstün ahlakî niteliklerin bütününe sahiptir. Onun ötesinde kâhin, arrâf, sâhir vb. kimselerle peygamber arasında en kolay gözlenebilen farklılık, peygamberin ahlaklılığı, insanların ahlakına ilişkin iyileştirme (ıslah) iddiası ve çabası, yine onun, ölümü bile göze almasını gerektirecek kadar güçlü mücadele azmidir. Bu ahlakî niteliklerin nübüvvet iddiası ile ilişkisini reddeden kimse, bile bile gerçeği reddetmiş olmaktadır.⁷⁴

Hz. Peygamber'in ahlakına ilişkin kimi haberleri kitabına alan Ebu'l-Muîn Neseî, Hz. Peygamber'in şairi Abdullah b. Ravâha'nın 'Onda açık deliller bulunmasaydı dahi onun ilk görünmesi bile sana haberi verirdi' beytini zikrederek, Abdullah b. Selâm'ın Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde onu görmeye gittiğini ve Hz. Peygamber'e ilk baktığında onun yüzünün bir yalancı yüzü olmadığını anladığını dile getirmektedir.⁷⁵ Hz. Peygamber'in ahlakî yetkinliğinin kendisinden önce kimsede bulunmadığını ve kendisinden sonra da kimsede bulunmayacağını ifade eden Câhız (ö. 250/864), bu yetkin ahlakı onun nübüvveti için çok önemli bir delil olarak ileri sürmektedir.⁷⁶ Enbârî (ö. 577/1181)'ye göre 'akıllı' ve 'insafli' kimseler, Hz. Peygamber'in davranışlarını değerlendirdiklerinde onun nübüvvetini kolayca kavrayacaklardır. Hz. Peygamber'in 'hal, davranış ve sözleri'nde aklın ve dinin reddedeceği, ismete aykırı bir şey bulunmadığı gibi Hz. Peygamber'in ismeti yani korunmuşluğu ve tabiatıyla ahlakî yetkinliği, 'hâriku'l-âde' niteliktedir. Hz. Peygamber'in davranışları ya da daha geniş anlamda bütün halleri, onun nübüvvetini doğrulayan karinelere dir.⁷⁷

Enbârî, peygamberin ahlaklılığını, ismetle, ismeti de Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrulamakla ilişkilendirmektedir. Esasen ismet ve ona ilişkin gelişen kültür, özellikle Ehl-i Sünnet tarafından Allah'ın, peygamberi

⁷³ Bkz. el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 293.

⁷⁴ Bkz. el-Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, 291 vd.

⁷⁵ en-Neseî, *Tebîratu'l-Edille*, I, 489.

⁷⁶ el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Keşşâfu Âsâri'l-Câhız*, Dâru ve Mektebetu Hilâl, Ali Ebû Mulhim, 1987, 156-157.

⁷⁷ el-Enbârî, Kemaluddin Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabu'd-Dâi ile'l-İslam fi Usûli İlmî'l-Kelam*, Tahkik: Seyyid Huseyn, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1988/1409, 461 vd.

'günahtan koruması' olarak anlaşılmış,⁷⁸ nübüvvet sonrasında vahyin insanlara ulaştırılması bakımından değerlendirilmiş, vahyin güvenliğini garanti etmek yani güvenli olarak insanlara ulaştırılmış olduğunu kesin olarak belirlemek ve bu konuda peygamberin herhangi bir ilave-eksiltme yapmayacak nitelikte bir ahlaklılık üzerinde bulunduğunu tespit etmek, sonunda da peygamberin itaate elverişli niteliğini ve otoritesini⁷⁹ devam ettirebilmek için gerekli görülmüş⁸⁰ ancak bunun, peygamberin ahlaklılığı ile ilişkisi ve bu ahlaklılığın da nübüvveti doğrulama bakımından fonksiyonu önemli ölçüde göz ardı edilmiştir. Mâtürîdî, ismetin külfeti kaldırmadığını ifade ederken,⁸¹ ismet ve külfet arasındaki ilişkiyi tespitte çalışarak, Hz. Peygamber'in ahlaklılığını ve onun bir fert olarak teklif karşısındaki konumunu ve sorumluluğunu belirlemeye gayret etmektedir. İsmetin Hz. Peygamber'e atfettiğimiz ahlaklılıkla doğrudan ilgisi bulunmaktadır. İsmeti sıkı bir ilahî koruma olarak değerlendirmek Hz. Peygamber'in ahlaklılığını önemli ölçüde yaralayacak ve onun, teklif karşısındaki konumu açısından da büyük ölçüde izahsız bir durum ortaya çıkacaktır. Mâtürîdî'nin ismet konusunda ismet-külfet ilişkisini kurması, Hz. Peygamber'in ahlaklılığı hususunda belli bir endişe taşıdığı anlamına gelmektedir. Mâtürîdî'nin ilgili yaklaşımı, Hz. Peygamber'in ahlaki ve Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası arasındaki ilişkiyi belirlemesi bakımından bize yardımcı olacaktır.

Sonuç

Nübüvvetin ispatı konusunda kelamın tercih ettiği en bilinen argüman mucizedir. Ortaya çıkan her bir 'hâriku'l-âde'nin teorik mucize tanımı ile her zaman te'lif edilememesi bir yana, kelam, baştan itibaren mu-

⁷⁸ el-Cuveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Kitabu'l-İrşâd ila Kavâidil-Edille fi Usûlil-İtikâd*, Tahkik: Esad Temim, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut 1992/1413, 298-297.

⁷⁹ Fazlur Rahman, *İslam*, Çeviri: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, İstanbul 1992, 97.

⁸⁰ Mu'tezile'nin ismet yaklaşımı, tebliğin güvenli bir şekilde gerçekleştirildiğini ifade etmesi yanında Hz. Peygamber'in ahlaklılığı bakımından da değerlendirilmeye elverişlidir. Bkz. el-Hayyât, Ebu'l-Huseyn Abdurrahman b. Muhammed b. Osman el-Mu'tezilî, *Kitâbu'l-İntisâr*, el-Matbaatu'l-Katolikiyye, Beyrut 1957, 71 vd.; Nader, II, 140. Tartışmanın geniş şekli için bkz. el-Kâdî Abdülcebbar, el-Muğnî, Tahkik: Mahmud el-Hudayrî Mahmud Muhammed el-Kasım, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire 1385/1965, XV, 281 vd. el-Câhiz, el-Osmaniyye, Tahkik: Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Kitab el-Arabî, (Mısır), 92.

⁸¹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, Ahmet Vanlıoğlu, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, 224.

cizenin nübüvveti ispat yeteneğini teslim etmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat söz konusu olduğu zaman hissî mucizelerle birlikte Kur'an'ın i'cazı da istihdam edilmiştir. Kur'an'ın i'caz niteliği, nübüvvet geleceğinde yeri ve ağırlığı olan peygamberlerin mucizelerine kıyasla teorik bir çerçeveye oturtulmuş, onun 'ezelî kelimâ' niteliği ile i'cazı arasında da ilişki kurularak, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası yine 'teorik düzeyde' ispatlanmaya çalışılmıştır.

Ancak mucize, özellikle hissî mucizeler, kolay anlaşılacak nitelikte değildir. Mucizenin teorik anlamda bir ispat niteliği bulunsa bile bunun pratikteki geçerliliği, nübüvvet iddiasının doğruluğuna ilişkin delaleti ve imanın gerçekleşmesi konusundaki katkısı yine pratik anlamda belli tartışmaları getirmektedir. Bu çalışmada, mucizenin kavramsal anlamı ile mucize, nebî ve nübüvvet kavramaları arasındaki zorunlu ya da zorunlu olmayan ilişkileri konu edinmedik. Sadece nübüvvetin ispatı söz konusu olduğu zaman mucizenin vazgeçilmez nitelikteki teorik ağırlığından ve belirleyiciliğinden söz etmekle yetindik. Mucizenin bu teorik geçerliğini vurgulamak ve pratikteki durumun bu teorik tanımdan farklı olduğunu, özellikle Hz. Peygamber'in nübüvveti bakımından söz edecek olursak ona isnat edilen hissî mucizelerin bütün olarak kelimâda geliştirilen teorik mucize tanımına uymadığını, kimi ilim adamlarının işaretleri ile vermeye çalıştık. Ayrıca hissî mucizelerin sübûtunda haber tekniği bakımından da birtakım çekincelerin varlığı kabul edilmektedir. Bu arada Kur'an'ın i'caz niteliği ve bunun nübüvvetle delaletini de özellikle konunun dışında tutmaya çalıştık. Ancak buradaki amacımız, nübüvvetin ispatı ile nübüvvetin olgusal ve kurumsal niteliğine ve bir bütün olarak nübüvvet geleneğine; nübüvvet bilgisine, birikimine ve bu birikimin, Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrulama konusundaki katkısına ilgiyi yönelterek daha objektif, ulaşılabilir ve her şekilde geçerli ispat yönteminin kelimâda nasıl istihdam edildiğini, ele aldığımız dönem itibarıyla bu yöntemin nasıl kullanıldığını göstermekti.

Nübüvvet olgusu başta kurumsal niteliği olmak üzere pek çok yönü ile bilinmektedir. O halde ortaya çıkan yeni bir nübüvvet iddiasının mevcut nübüvvet bilgisi bakımından değerlendirilmesi son derece tabiidir. Kur'an, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasını, önceki nübüvvet iddiaları içerisindeki yeri bakımından değerlendirmiştir. Kelimâda ise elimizdeki kaynaklar bakımından özellikle Mâturîdî ve daha geniş olmak üzere Ebu'l-Muîn Nesefî bu nübüvvet geleneğine ve söz konusu geleneğin Hz. Peygamber tarafından ortaya çıkarılan nübüvvet iddiasını ispatlama yetene-

ğine önemli ölçüde güvenmişlerdir. Hz. Peygamber'in ortaya çıktığı yeri ve zamanı, onun nesebini, kitabını, ahlakını, getirdiği dinin içeriğini, bilinen nübüvvet geleneği bakımından ele alarak değerlendirmişler ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrulama yoluna gitmişlerdir. Bu yöntem mucize yanında ve ondan ayrı olarak nübüvvetin olgusal nitelikleri üzerine kurulu önemli bir ispat şeklidir. Kur'an'ın i'cazı da dahil olmak üzere olgusal nitelikli ve aklın değerlendirme alanında bulunan, bu ispat araçlarının bütününe 'aklî mucize' adı verilmiş ama bu 'aklî mucize' nitelemesi yapılan ispat şekli, mucizeye atfedilen ispat yeteneğinin gerisinde kalarak yeterince disipline olamamış ve ispat yeteneği de yine kelimacılar tarafından yeterince teslim edilmemiştir.

Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası, içerik bakımından değerlendirilmeye son derece elverişlidir. Söz konusu içeriğe ilişkin her türlü materyal ve kaynak orta yerde bulunmaktadır. Onun ötesinde var olan nübüvvet bilgisi ve nübüvvet birikimi, içeriğin değerlendirilmesini ayrıca imkanı kılmaktadır. Hz. Peygamber'in getirdiği bütün ilkelerin önceki nübüvvet bilgisi ile kıyaslanması, bu ilkelerin doğruluğu ve tabiatıyla Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasının doğruluğu bakımından olumlu sonuç verecektir. Belki Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasının ispatı konusunda en etkili ve geçerli yöntem, içeriği ele almayı ve değerlendirmeyi gerektiren bu yöntemdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ahlakı, nübüvvet iddiasındaki doğruluğun yine önemli bir kanıtıdır. Hz. Peygamber'in ahlaklılığına yapılan atıflar ve bu ahlaklılığın, nübüvvetin ispatı konusunda değerlendirilmesi, mucize ve Kur'an'ın i'cazı dahil olmak üzere nübüvvete ilişkin ne varsa her türlü kavramı ve iddiayı içine alan ve onları tartışılabilir kılan düzlemin öncelikle oluşturulması anlamına gelmektedir.

Nübüvvetin kurumsal yapısına ve nübüvvet geleneğine dahil her bir unsurun tek başına ele alınıp ispat aracı olarak değerlendirilmesi ve nübüvvetin olgusal nitelikli argümanlarla ispatı konusunun tam anlamıyla açıklığa kavuşması, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin mucizeye ya da Kur'an'ın i'cazına bağımlı olmadan da anlaşılabilmesini/ispatlanabileceğini, bunun aklî temellerinin bulunduğunu gösterecektir.

